Slovenské filozofické združenie
pri Slovenskej akadémii vied

Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied

(META) FILOZOFIA – PRAX

Zborník vedeckých príspevkov

Andrea Javorská – Lenka Kocinová
– Simona Wagnerová
(eds.)

Bratislava 2016

Editori: doc. Mgr. Andrea Javorská, PhD.
Mgr. Lenka Kocinová, PhD.
Mgr. Simona Wagnerová, PhD.

Recenzenti: prof. PhDr. Tibor Pichler, CSc.
prof. PhDr. Silvia Gáliková, PhD.

Obálka: Mgr. Pavol Sucharek, PhD.

Jazyková úprava: autori príspevkov

© Slovenské filozofické združenie pri SAV

ISBN 978-80-970303-7-7

EAN 9788097030377

OBSAH

Editorské slovo **9**

Úvodné príhovory **13**

Plenárne prednášky

PECULIARITIES OF RUSSIAN PHILOSOPHICAL LANGUAGE AS A LANGUAGE OF META-LITERARY DISCOURSE
Vladimir Vladimirovich Varava ***20***

DVA DRUHY FILOZOFICKÉHO MYSLENIA (TWO KINDS OF PHILOSOPHICAL THINKING)
Miroslav Marcelli ***27***

RICHARD RORTY A ZRKADLO FILOZOFIE (K RORTYHO METAFILOZOFII) (RICHARD RORTY AND THE MIRROR OF PHILOSOPHY (ON RORTY´S METAPHILOSOPHY))
Emil Višňovský ***34***

FILOZOFIA A KONCEPTUÁLNY PRIESTOR (PHILOSOPHY AND A CONCEPTUAL APPARATUS)
Marián Zouhar ***51***

Vedecké príspevky

Filozofia a prax – dejinné reflexie

PLATÓNOV NÁČRT PRAVDIVEJ RÉTORIKY V DIALÓGU *GORGIAS* (PLATO´S OUTLINE OF TRUTHFUL RHETORIC IN THE *GORGIAS)*
Ulrich Wollner ***60***

FRONÉSIS PODĽA ANTISTHENA: „NAJPEVNEJŠOU HRADBOU JE ROZUMNOSŤ“ (THE NOTION OF PHRONÊSIS IN ANTISTHENES´S WORK: „THE FIRMEST BULWARK IS THE PRUDENCE“)
Jaroslav Cepko ***66***

STOPA DUŠE V KONTEXTE TEÓRIE A „PRAXE“ U PLOTINA (THE PROBLEM OF THE „SOUL-TRACE“ IN THE PLOTINOS PHILOSOPHY)
Timea Kolberová ***72***

PLATÓNOV NÁČRT PRAVDIVEJ RÉTORIKY V DIALÓGU *GORGIAS*[1]

PLATO´S OUTLINE OF TRUTHFUL RHETORIC IN THE *GORGIAS*

Ulrich Wollner

Abstract: *All three Socrates' opponents, acting in the dialogue* Gorgias, *understand rhetoric as the noblest* τέχνη, *which forms the centerpiece of "practical" (active political) life. Plato's Socrates, in particular in an interview with Polus, criticized the rhetoric and classified it as pseudo-τέχνη. However, in discussions with Callicles he differentiated rhetoric into two types – one that develops harmful blandishment and the other that cares about the rise of mental good. He named the second type of rhetoric "beautiful" or "truthful". In this article we will explore how is the truthful the rhetoric different from its rhetorical type and what should be its content and objectives.*

Key words: *Plato – rhetoric – outline – truthful* – Gorgias – τέχνη

Zdá sa, že Platónov Sókratés v dialógu *Gorgias* jednoznačne vyvracia a odsudzuje rétoriku, pretože ju považuje za nebezpečného konkurenta filozofie. Je zrejmé, že všetci traja jeho oponenti vystupujú ako angažovaní apologeti rétoriky, chápu ju ako najvznešenejšiu τέχνη, ktorá tvorí stredobod „praktického" (aktívneho politického) života. Cieľom príspevku bude preskúmať, či Platónov Sókratés skutočne zastával neprekonateľnú dištinkciu medzi rétorikou a filozofiou. Považoval teda rétoriku za nenapraviteľne klamlivú a škodlivú? Nezvažoval, či ju je možné zreformovať?

1. Dva typy rétoriky

Napriek tomu, že Platónov Sókratés, predovšetkým v rozhovore s Pólom, rétoriku ostro kritizoval a klasifikoval ako pseudo-τέχνη (464b-465e), nie je to on, kto zastával neprekonateľnú dištinkciu medzi ňou a filozofiou. Reprezentantom tejto pozície bol mladý aténsky politik Kalliklés, ktorý nabádal Sókrata k tomu, aby zanechal filozofiu a venoval sa praktickej spoločenskej aktivite – rétorike. V skratke možno konštatovať, že Kalli-

[1] Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0416/15.

klés, predovšetkým v dlhom monológu, charakterizoval filozofovu činnosť ako nedôstojnú pre dospelého človeka, pretože sa nedokáže pomocou nej obrániť pred súdom, odvádza ľudí od záležitostí týkajúcich sa spravovania obce, nepozná ľudí a ich povahy a uchyľuje sa do súkromia (484c-486a). Platónov Sókratés síce na mieste 500c akceptoval opozíciu medzi rétorikou a filozofiou,[2] no podľa môjho názoru dokázal prekonať tento simplifikujúci dištinkčný model. Postupoval pritom tak, že zaviedol rozlíšenie medzi dvoma druhmi rétoriky:[3] Prvý typ lichotí (κολακεία) davu[4] – nazýva ju škaredá *demegória* (αἰσχρὰ δημηγορία). Takýto typ rétoriky si uzurpuje získať politickú moc (452d-e, 454b, 456c-d), používa manipulatívne techniky, ktoré sú určené na klamanie a ovládnutie publika (453a, 454e, 459a-c, 464d), nemá za cieľ dobro (464c-456a).[5] Druhý typ sa usiluje o to, aby sa duše občanov stali čo najlepšie (βέλτισται) – označil ju ako krásnu (καλόν). Tento typ rétoriky sa všetkými spôsobmi snaží hovoriť, čo je najlepšie, aj keď to bude poslucháčom nepríjemné (503a-b).

V tejto súvislosti je zaujímavou otázka, z akého dôvodu Sókratés nazýva tento druhý typ rétoriky krásnou. Domnievam sa, že je to reakcia na úvodnú výmenu názorov medzi Gorgiovým žiakom Pólom a Sókratovým prívržencom Chairefóntom.[6] V tomto krátkom rozhovore zaznie Pólov chválospev na rétoriku, v ktorom skonštatoval, že Gorgiovi prináleží τέχνη zo všetkých najkrajšia (τῆς καλλίστης τῶν τεχνῶν, 448c). Sókratés sa neskôr, keď už je jeho dialogickým partnerom Pólos, vracia k tomuto vyjadreniu a konštatuje: „...čo ja nazývam rétorikou, to je druh akejsi veci, ktorá nijako nenáleží medzi krásne.“ (463a).[7] Následne, na zvýraznenie

---

[2] Platónov Sókratés konštatuje: „...akým spôsobom je potrebné žiť, či tým, ku ktorému ma ty vyzývaš, ... rečniť pred ľudom a pestovať rétoriku (λέγοντά τε ἐν τῷ δήμῳ καὶ ῥητορικὴν ἀσκοῦντα) a zaoberať sa politikou týmto spôsobom, ako sa ňou teraz vy zaoberáte – či, ak je žitie týmto životom venovaným filozofii (βίον τὸν ἐν φιλοσοφίᾳ) a čím asi tento nad oným vyniká.“ (500c).

[3] Podobné rozlíšenie je aj na mieste 517a.

[4] Takýto typ rétoriky Sókratés charakterizuje ako slúžiaci k lahodeniu (κολακικὴν, 502d). Jeho cieľom nie je pravda, ale pochlebovanie/lichotenie (κολακεία). O lichotení hovorí aj na mieste 522d-e.

[5] Sókratés trvá na tom, že by si radšej zvolil smrť, ako by si mal zachrániť život využitím lichotivej rétoriky (522d-e). Tento motív je rozpracovaný v Platónovej *Obrane Sókrata*.

[6] Túto časť dialógu K. Boháček nazýva „oneskorený prológ“. Bližšie pozri: (Boháček 2009, 31-34).

[7] Analogicky sa vyjadril na mieste 463c.

svojej pozície, použije antonymum ku krásnemu – škaredé: „[Rétorika je] Veru škaredá (Αἰσχρόν ἔγωγε) – pretože zlé veci nazývam škaredými (τὰ γὰρ κακὰ αἰσχρὰ καλῶ)...“ (463d).[8] Tomu, že môj predpoklad by mohol byť správny, nasvedčuje skutočnosť, že Platónov Sókratés v pasáži 517a opúšťa na označenie druhého typu rétoriky termín „krásna“ a nahrádza ho termínom „pravdivá rétorika“ (ἀληθινῇ ῥητορικῇ). Toto označenie považujem za vhodnejšie, pretože jasne vyjadruje opozíciu medzi pravdivou a lichotiacou rétorikou. Navyše dištinkcia pravda – klamstvo jasne evokuje epistemologickú problematiku, ktorá má v dialógu dôležité miesto.[9]

2. Predmet a cieľ pravdivej rétoriky

Pri diferencovaní dvoch typov rétoriky som sa stručne vyjadril k tomu, čo má byť predmetom a cieľom pravdivej rétoriky. V tejto časti príspevku sa budem bližšie venovať tomuto problému. Považujem za nutné začať od miesta, ktoré bezprostredne predchádza rozlíšeniu dvoch typov rétoriky. Sókratés sa totiž v pasáži 502e Kalliklea pýta: „Či podľa tvojej mienky rečníci, keď hovoria, hľadia vždy k najväčšiemu dobru (τὸ βέλτιστον) a majú ten cieľ, aby občania pôsobením ich rečí boli čo najlepší (ὡς βέλτιστοι)...?“ Pozitívnu odpoveď na uvedenú otázku Sókratés formuluje na mieste 504d-e, keď uvádza: „...rečník vzdelaný a dobrý (ὁ ῥήτωρ … ὁ τεχνικός τε καὶ ἀγαθός) ... má svoju myseľ stále obrátenú k tomu, aby jeho spoluobčanom vznikala v dušiach spravodlivosť (δικαιοσύνη) a opúšťala ich nespravodlivosť (ἀδικία), a aby v nich vznikala striedmosť (σωφροσύνη) a opúšťala ich nezriadenosť (ἀκολασία), a aby v nich vznikala iná dobrosť (ἀρετὴ) a odchádzalo z nich zlo (κακία).“

Z uvedeného možno odvodiť tri skutočnosti o predmete a cieli pravdivej rétoriky: (1) dobrý rétor musí hľadieť na najväčšie dobro – *kosmos*; (2) je nutné, aby sa staral o duševný rozvoj svojich spoluobčanov – má sa usilovať o to, aby sa stali spravodliví, striedmi a dobrí; (3) musí byť odbor-

[8] Na mieste 480b-d Sókratés rozvíja hypotézu, podľa ktorej by sa lichotivá rétorika dala využiť k opačnému cieľu, ako bola používaná dovtedy: žalovať na seba samého, na svojich blízkych a ostatných priateľov, ktokoľvek by kedykoľvek konal bezprávie, aby taký človek dostal trest, a tým sa uzdravil. Na inom mieste Sókratés uvádza: pre dobrých ľudí nie je užitočnosť rétoriky veľká, ak je vôbec užitočná, pretože sa nikde v predchádzajúcich úvahách jej užitočnosť nepreukázala (481b). Z toho vyplýva, že užitočná je len pre zlých, nespravodlivých ľudí, pretože má slúžiť k ich spravodlivému potrestaniu. Sókratés tento argument opakuje v rozhovore s Kallikleom (508b).

[9] Z uvedených dôvodov, budem v príspevku preferovať označenie „pravdivá rétorika“ pred pomenovaním „krásna rétorika“.

níkom v rétorike. Poďme sa bližšie pozrieť na jednotlivé body. Na začiatok je nutné zdôrazniť, že uvedené skutočnosti nie sú izolované, naopak, všetky spolu veľmi úzko súvisia. Ak by absentovala čo i len jedna, tak by sa nemohla naplniť podmienka vzniku pravdivej rétoriky. Aby sme sa lepšie zamerali na bod (1), pomôžeme si Sókratovým tvrdením: „...kto chce byť v správnom zmysle odborníkom v rétorike (ὀρθῶς ῥητορικὸν), musí teda byť spravodlivý (δίκαιον) a znalý vecí spravodlivých (ἐπιστήμονα τῶν δικαίων)...“ (508c).[10] Z bodu (2) rezultuje, že dobrý rétor má za úlohu doviesť svojich poslucháčov k vnútornej harmónii – mikrokosmu.[11] Inak povedané, cieľom pravdivej rétoriky má byť urobiť duše občanov takými dobrými (cnostnými), ako je to len možné. Nebolo by to však realizovateľné, ak by dobrý rečník (1) sám nemal tento vnútorný súlad a poriadok v duši, teda ak by nebol v súlade so vzorom pravdy (*kosmom*).[12] Body (1) a (2) nie sú sústredené len na starostlivosť o dušu človeka, ale pozornosť sa koncentruje aj na vonkajšie, praktické ciele, presnejšie na otázky vzťahu rétoriky a spoločenstva. Pravdivá rétorika je teda nejakou časťou politiky – je to τέχνη vzťahujúce sa k dušiam občanov.[13] Inak vyjadrené, je to jeden z nástrojov, ktoré používa dobrý rétor (politik-filozof),[14] aby ľudí priviedol k spravodlivému konaniu, aby ich urobil lepšími.[15] Napokon, bod (3) vypovedá o tom, že dobrý rétor je odborníkom (τεχνίτης) v rétorike. To znamená, že musí postupovať podľa vzoru odborníka: (i) musí poznať svoj predmet (podstatu toho, čím sa zaoberá) – ľudské duše; (ii) vedieť podať príčinu svojich činov; teda vychádzať z vedomostí o svojom predmete – ľudskej duši; (iii) poznať cieľ svojho predmetu – dobro a spravodlivosť duše. Na základe uvedeného možno sumarizovať, že je zrejmé, že Platónov Sókratés navrhuje radikálne zreformovať lichotivú rétoriku. Len ak sa splnia podmienky, ktoré som uviedol, bude možné jej pozitívne využitie, ktoré má spočívať v starostlivosti o duše občanov.

---

[10] Analogická požiadavka je formulovaná na mieste 527c: „... rétoriku aj všetko iné konanie ... užívať vždy k spravodlivému účelu.“

[11] Bližšie pozri: (Wollner 2010, 230-232).

[12] Platónov Sókratés konštatuje, že cieľom rečníka je hovoriť pravdu (*Apol.* 18a).

[13] Platónov Sókratés rozoznáva dva typy τέχναι: (1) vzťahujúce sa na dušu (ψυχῇ), ktoré nazval politikou (πολιτικὴ) a (2) vzťahujúce sa na telo (σώματι, 464b). K tomu pozri: (Wollner 2007).

[14] Ideál politika-filozofa v sebe obsahuje aj ideál rétora-odborníka. K problematike ideálu politika-filozofa bližšie pozri: (Wollner 2014, 50-52).

[15] Pravdivá rétorika nepoužíva slová k tomu, aby občanom lichotila a manipulovala nimi, ale k tomu, aby sa ich pôsobením stali lepšími (502e, 503a).

3. Dva príklady aplikácie pravdivej rétoriky

V súvislosti s analyzovaným náčrtom koncepcie pravdivej rétoriky považujem za nutné vrátiť sa k jednému dôležitému aspektu. Sókratés totiž na mieste 503b konštatuje, a Kalliklés sa s ním vzácne zhoduje, že tento typ rétoriky sa v reálnom politickom živote nevyskytuje, preto ju ľudia nepoznajú.[16] Napriek tomu je, podľa môjho názoru, možné charakterizovať dva príklady aplikácie pravdivej rétoriky. Prvý príklad ponúka Gorgias v pasáži 456b,[17] kde poukazuje na rétora, ktorý vystupuje ako účinný pomocník lekára. Tento rétor dokáže presvedčiť neochotného pacienta k tomu, aby sa podriadil radám či postupom lekára. Pravdivá rétorika by teda mala byť pre dušu tým istým, čím je medicína pre telo. Vyjadrené iným spôsobom, tento typ rétoriky má s lekárstvom veľa spoločného,[18] pretože jej cieľom je zlepšiť (liečiť) svoje publikum, a to si vyžaduje použiť aj bolestivé či nepopulárne postupy. Ak to zovšeobecníme, tak možno konštatovať, že pravdivá rétorika slúži komunite tým, že ju presvedčí, aby uskutočnila nevyhnutné kroky, keď z neznalosti alebo zo strachu nie je ochotná realizovať potrebné zmeny. Pravdivá rétorika je teda porovnateľná s tým, o čom hovoril Sókratés: „...aby som všetkou silou pracoval, aby boli Aténčania čo najlepší (ὡς βέλτιστοι), podobne ako lekár (ὡς ἰατρόν)...“ (521a).

Druhým príkladom aplikácie pravdivej rétoriky je záverečný eschatologický mýtus. Jeho rozprávanie má dokázať, že pre účinné pôsobenie na občanov je nutná nielen dialektika, ale aj pravdivá rétorika. Za predpokladu pozitívneho pôsobenia na duše môže rozprávanie filozofických mýtov, ako nástroj pravdivej rétoriky, účinne pôsobiť na zlepšenie duší poslucháčov.[19]

Záver

Poukázal som na skutočnosť, že Platón sa v dialógu *Gorgias* neobmedzil len na kritiku tradičnej (lichotivej) rétoriky, ale načrtol jej novú, reformovanú podobu. Dokazoval som, že táto nová podoba rétoriky – pravdivá rétorika, nemôže byť morálne neutrálna. Naopak, podľa Platónovho

[16] To dokazuje, že Platón načrtáva jej nový, reformovaný model.

[17] Náznakom toho, že Platón tento príklad akceptuje, je skutočnosť, že Sókratés naň vôbec nereaguje – nekritizuje ho, ani ho nespochybňuje.

[18] Píli, reže, vypaľuje, ordinuje nechutné, horké lieky.

[19] Sókratés podľa Kastelyho preberá úlohu rétora, rozpráva mýtus zostavený tak, aby rozvíjal predstavivosť, a tým sa snaží prinútiť divákov, aby prijali étos dialektika (Kastely 1991, 99).

Sókrata je nevyhnutné, aby bola pevne zviazaná s etikou a politikou. Ak zoberieme do úvahy Sókratov model rozdelenia jednotlivých τέχναι (464b), tak pravdivú rétoriku možno stotožniť so zákonodarstvom. To znamená, že jej úlohou je starostlivosť o dobro duší občanov, a to takým spôsobom, že sa stará o ich rozvoj, a tým vytvára podmienky na dobré a spravodlivé fungovanie spoločnosti. Takto načrtnutý návrh reformovanej podoby rétoriky Platón aplikoval v dielach *Obrana Sókrata* a *Menexenos* a rozpracoval ju v dialógu *Faidros*.

Literatúra

BOHÁČEK, K. (2009): *Gorgiás* 447a-448e aneb Opožděný prolog. *Aithér. Časopis pro studium řecké a latinské filosofické tradice.* 1, (1), 23-41.

KASTELY, J. L. (1991): In Defense of Plato's *Gorgias*. *Publications of the Modern Language Association of America.* 106, (1), 96-109.

PLATÓN (2000): *Gorgias.* Přeložil F. Novotný, Praha: OIKOYMENH.

PLATÓN (2005): Obrana Sókrata. In: Platón: *Euthyfrón. Obrana Sókrata. Kritón.* Přeložil F. Novotný. Praha: OIKOYMENH, 41-72. (skratka *Apol.*)

WOLLNER, U. (2007): Existuje medzi jednotlivými τέχναι hierarchia? (Interpretácia Platónovho diela *Gorgias*). In: Šuch, J. – Taliga, M. (eds.): *Problém hraníc medzi filozofiou, umením a vedou I.* Banská Bystrica: FHV UMB, 202-208.

WOLLNER, U. (2010): Starosť o seba v Platónovom dialógu *Gorgias*. *Filozofia*, 65, (3), 227-238.

WOLLNER, U. (2014): Existuje ostrá dištinkcia medzi politickým a filozofickým životom? (Interpretácia Platónovho dialógu *Gorgias*). In: Sucharek, P. – Sťahel, R. (eds.): *Filozofia a umenie žiť.* Bratislava, Nitra: IRIS, 48-52.

Doc. Ulrich Wollner, PhD.
Katedra filozofie FF UMB
Tajovského 40
Banská Bystrica 974 01, SR
e-mail: ulrich.wollner@umb.sk